

УДК 631.115.1:336.647.648
JEL Classification Q16

Кропивко Максим

д.е.н., с.н.с., заступник академіка-секретаря Відділення аграрної економіки і продовольства
Національна академія аграрних наук України
м. Київ, Україна
E-mail: krop2002@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Виникнення і функціонування фермерських господарств помітно впливає на виробництво валової продукції в сільському господарстві та створення ринкового середовища в Україні. Проте їх розвиток характеризується нерівномірністю.

Так, станом на 1 січня 2017 року чисельність фермерських господарств становить понад 32 тис. од., що більше ніж у двічі перевищує показники 25 річної давності. У той же час, найбільшій чисельності ця організаційно-правова форма господарювання набула в 2002 році і становила понад 43 тис. од. Таке зменшення обумовлено екстенсивним шляхом ведення їхньої сільськогосподарської діяльності.

Методи. В процесі дослідження використано діалектичний метод пізнання й системний підхід, прийоми абстрактно-логічного методу, праці вітчизняних і закордонних вчених, а також аналітичні матеріали щодо розвитку фермерських господарств.

Результати. Особливістю сучасного розвитку фермерських господарств є не стільки збільшення їхньої чисельності, скільки розмірів.

Так, порівняно із 2002 р., площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні зросла на 157,2%, а порівняно з 1992 р. – більш ніж у 5,6 рази. Проте, такі темпи не відповідають темпам приросту валової продукції цієї організаційно-правової форми господарювання. Порівняно із показниками 2002 р., обсяг виробництва валової продукції фермерськими господарствами збільшився лише на 36,0 в.п.

На ці результати впливають багато факторів, головним з яких є неможливість накопичення достатнього обсягу фінансових ресурсів, адже основним джерелом фінансування реалізації інноваційно-інвестиційних задумів фермерських господарств України були і залишаються власні джерела. Відповідно до проведених розрахунків, обсяг валових інвестицій фермерських господарств у 2017 р. становив майже 9 млрд. грн., що складає лише 2,1 тис. грн./га сільськогосподарських угідь. При цьому понад 97% зазначеного обсягу інвестицій фермерами вдалося забезпечити за рахунок власних джерел.

Окрім того, у більшості фермерських господарств відсутнє стратегічне бачення ведення їхньої господарської діяльності, що призводить до реагування лише на поточні зміни та не дозволяє накопичити достатні резерви, з метою реалізації довгострокових задумів. Тому керівникам цих господарств необхідно у плануванні своєї господарської діяльності впроваджувати науково-обґрунтовані підходи щодо шляхів розроблення і реалізації інвестиційних стратегій.

Перспективи. Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що подальший розвиток фермерських господарств безпосередньо пов'язаний із диверсифікацією джерел і збільшенням обсягу фінансування інноваційних задумів. З цією метою необхідно розробити й профінансувати у повному обсязі довгострокову програму щодо стимулювання розвитку фермерських господарств, яка б враховувала п'ять основних пріоритетів. Окрім того, необхідно забезпечити організаційну, консультаційну та фінансову підтримку розвитку фермерських господарств, за рахунок можливостей місцевих бюджетів і громад.

Ключові слова: фермерські господарства, інноваційно-інвестиційна діяльність, джерела фінансування, інвестиції, матеріально-технічне забезпечення.

Вступ.

Процеси глобалізації та інтеграції України до світового економічного простору призводять не лише до переорієнтації на вирощування найбільш рентабельних сільськогосподарських культур чи продуктивних тварин, а й до організаційно-правових трансформацій, направлених на стимулювання розвитку малих форм підприємницької діяльності, насамперед, фермерських господарств.

Зазначені процеси мають як позитивний, так і негативний характер. Так, спрямування економіки на відповідність вимогам Європейського Союзу призводить до концентрації фермерських зусиль у збільшенні виробництва конкурентоспроможної продукції, пошуку шляхів виходу на зовнішні ринки її збуту, а також стимулювання створення добровільних фермерських об'єднань. При цьому традиційні, екстенсивні, шляхи ведення сільськогосподарської діяльності фермерськими господарствами призводять до зменшення їх чисельності, подальшого спаду престижу фермерської діяльності, збільшенню зношеності матеріально-технічних засобів, а також втрати ринкових ніш збуту виробленої продукції.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок щодо необхідності стимулювання прискорення процесу впровадження інновацій фермерськими господарствами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню різних проблем розвитку фермерських господарств присвячено чимало наукових досліджень провідних учених-економістів. При цьому, досвід економічно-розвинених країн доводить необхідність якнайбільш повного впровадження фермерами інноваційних машин, механізмів і технологій. Однак, незважаючи на розроблені науково-обґрунтовані пропозиції щодо переведення виробничої діяльності фермерських господарств на новий технологічний рівень із застосуванням інноваційних технологій, практична діяльність фермерів здійснюється за екстенсивною формою господарювання. Тому необхідно дослідити глибинні причини зазначеного явища та розробити шляхи і механізми стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності фермерів.

Мета.

Мета статті – дослідження сучасного стану та напрямів інноваційно-інвестиційної діяльності фермерських господарств України.

Методологія дослідження.

Методологічною і теоретичною основою статті є сучасне законодавство, праці вітчизняних і закордонних вчених, аналітичні матеріали статистичних органів, а також результати власних досліджень. У статті використано діалектичний метод пізнання та системний підхід, а також прийоми абстрактно-логічного методу, а саме: аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і співставлення.

Результати.

Виникнення і функціонування фермерських господарств помітно впливає на виробництво валової продукції в сільському господарстві та створення ринкового середовища в Україні. Проте їх розвиток характеризується нерівномірністю.

Так, станом на 1 січня 2017 року кількість фермерських господарств у нашій державі перевищує 32 тис. од., що більше ніж у двічі перевищує показники 25 річної давнини. У той же час, найбільшої чисельності ця організаційно-правова форма господарювання набула в 2002 році і становила понад 43 тис. од. [1: 2].

Особливістю сучасного розвитку фермерських господарств є не стільки збільшення їхньої чисельності, скільки розмірів. Так, порівняно із 2002 р., площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні зросла на 157,2 %, а порівняно з 1992 р. – більш ніж у 5,6 рази. Нині у користуванні фермерських господарств знаходиться понад 4,4 млн. га сільськогосподарських угідь, з них близько 4,3 млн. га ріллі, або 10,3 % загальної площі сільськогосподарських угідь нашої країни.

Проте зазначені темпи не відповідають темпам приросту валової продукції цієї організаційно-правової форми господарювання. Так, порівняно із показниками 2002 р., обсяг виробництва валової продукції фермерськими господарствами збільшився лише на 36,0 в.п.

Ці розрахунки надають можливість стверджувати, що ведення фермерами сільськогосподарської діяльності відбувається екстенсивним шляхом, за якого збільшення обсягу доходу напряму корелює зі збільшенням площі землі у їхньому користуванні.

Зазначені висновки підтверджуються і дослідженнями інших науковців, а також даними Держстатистики. Так, відповідно до розрахунків наведених у монографії «Економіка розвитку селянських господарств України», енергозабезпеченість фермерських господарств складає 192,9 кВт/госп., що майже в четверо менше за енергозабезпеченість сільськогосподарських підприємств, а енергоозброєність – 66,5 кВт/прац. [3].

У той же час, данні Держстату України щодо забезпеченості технічними засобами фермерських господарств свідчать про незначну динаміку збільшення їхньої кількості (рис. 1).

Відповідно до відображеного на рисунку, хоча у фермерських господарствах протягом 2014-2017 рр. й прослідковується приріст основних видів технічних засобів, темпи його недостатні. Адже, згідно розрахунків, середньорічний темп приросту цих засобів протягом останніх чотирьох років склав близько 1,2 %, що свідчить лише про заміну зношеного обладнання, а не придбання інноваційного (високотехнологічного) обладнання.

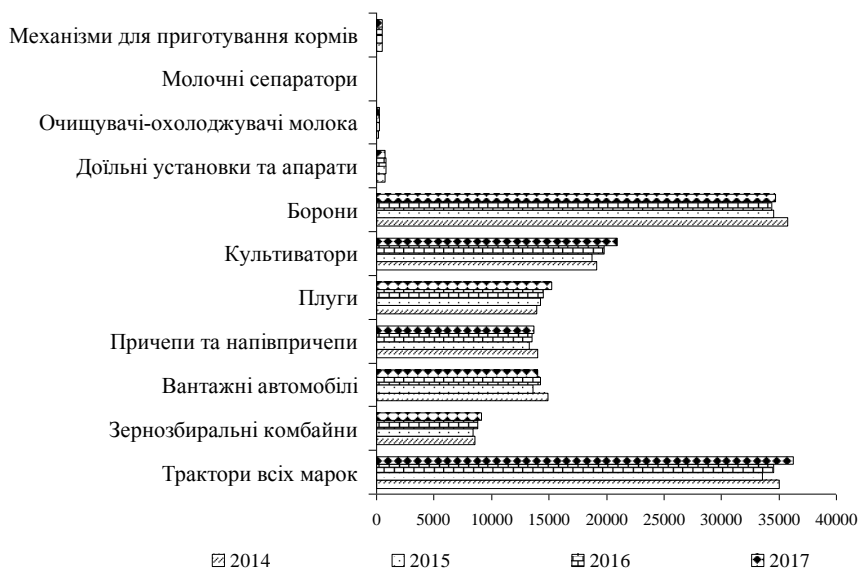

Рис. 1. Динаміка наявності окремих видів технічних засобів у фермерських господарствах протягом 2014-2017 рр., од.*

*Джерело: [2; 4; 5; 6]

На ці результати впливають багато факторів, головними з яких є – неможливість накопичення достатнього обсягу фінансових ресурсів, адже основним джерелом фінансування реалізації інноваційно-інвестиційних заходів фермерських господарств України були і залишаються власні джерела та відсутність спланованості їхніх дій для досягнення довго- і середньострокових задумів.

Такі умови зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Відповідно до проведених розрахунків, обсяг валових інвестицій фермерських господарств у 2017 р. становив майже 9 млрд. грн., що складає лише 2,1 тис. грн./га сільськогосподарських угідь. При цьому понад 97% зазначеного обсягу інвестицій фермерами вдалося забезпечити за рахунок власних джерел [7, с. 142]. Відповідно, залучені й позичені джерела склали лише 3%, з яких державна підтримка складала 65 млн грн., або 0,7% загального обсягу капіталовкладень. Інші ж запозичення відбулися за

рахунок банківського кредитування.

При цьому, на державному рівні є усвідомлення необхідності стимулювання розвитку фермерських господарств. Відповідно до Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки за рахунок коштів державного бюджету у 2018 р. планується виділити близько 1 млрд. грн. для стимулювання розвитку сімейних форм господарювання, передусім, фермерських господарств [8]. Відповідно до напрямів реалізації цієї Концепції дотації спрямовуватимуться на відшкодування 40% вартості придбання технічних засобів вітчизняного виробництва, компенсування вартості утримання поголів'я ВРХ, 80% компенсування вартості придбання насіння і саджанців вітчизняної селекції.

Проте, навіть ці заходи не можуть у середньостроковій перспективі призвести до реального стимулювання переходу більшості фермерських господарств на інноваційний шлях розвитку. Така мета може бути виконана лише за умови розроблення й 100% фінансування довгострокової програми розвитку фермерських господарств, яка б враховувала п'ять пріоритетів:

1. Формування ринку нових продуктів та високих технологій (новітні ресурсоощадні системи машин і механізмів, застосування біотехнології й комп'ютерної техніки у виробничому процесі і сферах його обслуговування, що забезпечує прискорене використання інформації, зміну виробничого процесу, зростання обсягів виробництва продукції та зниження витрат).

2. Організацію інтегрованого виробництва (добровільних виробничих і обслуговуючих об'єднань, кластерів – цілісних груп спеціалізованих сільськогосподарських підприємств), що надаватимуть спроможність конкурувати з високо інтелектуально оснащеними агрохолдингами.

3. Створення й впровадження у виробництво нових видів продукції: сортів і гібридів сільськогосподарських культур, високопродуктивних порід тварин і птахів, а також продуктів переробки сільськогосподарської продукції.

4. Формування високого рівня людського капіталу (розвиток людини, її здоров'я, інтелекту, підвищення рівня професійності, освіченості, моральності, моральності та духовності), що пробуджує резерви особистості, формує більш високий рівень продуктивної діяльності людини, а також творчості взагалі та прогресу суспільства в цілому.

5. Формування інтелектуального потенціалу, як сукупності високоосвічених професійних кадрів у всіх сферах аграрно-промислового виробництва, які спроможні розробляти інновації, зберігаючи свій науковий потенціал, та реалізуючи інноваційний продукт безпосередньо на виробництві.

Крім того, враховуючи спрямованість реформ в галузях економіки на децентралізацію влади й управління, а також територіально-адміністративної реформи, направленої на підвищення спроможностей сільських територіальних громад, в тому числі і з контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення та стимулювання виробництва задля збільшення робочих місць, виникає потреба в місцевих ініціативах з організаційної, консультаційної та фінансової підтримки розвитку фермерських господарств, у т.ч. й інвестиційної. Така підтримка має здійснюватися з урахуванням місії цієї організаційно-правової форми господарювання, яка полягає у спеціалізації на веденні малоземельного і трудомісткого сільськогосподарського виробництва, з метою забезпечення потреб сім'ї в сільськогосподарській продукції власного виробництва і продажу її залишків на місцевих ринках збуту.

Діяльність фермерських господарств і підтримка їх інвестиційних проектів з розвитку тепличного господарства, картоплярства, баштанництва, ягідництва, вирощування зелених культур для виготовлення прянощів, декоративного садівництва, а також утримання свійської птиці, великої рогатої худоби, кіз, коней, розведення кролів тощо, має забезпечуватися шляхом:

➤ надання державної інвестиційної підтримки реалізації їхніх інноваційно-інвестиційних проектів на поверненій та неповерненій основах;

➤ надання державних субсидій за вироблену сільськогосподарську продукцію;

➤ компенсації банківських ставок фінансово-кредитних установ за наданий кредит;

- часткової компенсації вартості придбання високопродуктивних порід тварин і засобів малої механізації;
- державного кредитування будівництва сімейних молочнотоварних ферм на поверненій основі;
- безоплатного отримання професійної сільськогосподарської освіти;
- інформаційного забезпечення та надання господарям соціально-спрямованих дорадчих послуг з питань раціонального ведення сільськогосподарської діяльності;
- стимулювання розвитку обслуговуючих кооперативів;
- стимулювання розвитку кредитної кооперації та надання на цій основі короткострокових і довгострокових мікрокредитів;
- реалізації заходів з розвитку інфраструктури місцевих ринків збуту сільськогосподарської продукції;
- запровадження сільськогосподарської контракції для забезпечення гарантованого збуту продукції господарів і задоволення потреб місцевих державних установ та закладів освіти, охорони здоров'я тощо;
- розбудови інженерної інфраструктури для створення сприятливих умов ведення господарської діяльності: під'їзних доріг, електро і газотранспортних мереж, тощо.

З метою усунення недоліку, пов'язаного з відсутністю планування ведення господарської діяльності, фермерським господарствам доцільно користуватися розробленими в ННЦ «ІАЕ» методичними підходами щодо розроблення та реалізації інвестиційної стратегії малих форм господарювання [3, с. 263-265]. Ці методичні підходи полягають у реалізації концепції поетапного планування з поступовим наближенням до виконання запланованих дій.

Так, на першому етапі визначається місія господарства, здійснюється аналіз його внутрішнього та зовнішнього середовища, а також визначають стратегічні інвестиційні цілі.

На другому етапі розробляється інвестиційна політика господарства з визначенням певних засад (принципів) і етапів, інструментів забезпечення інвестиційних ресурсів, а також плануванням та оцінкою майбутніх витрат і вигод. На останньому етапі стратегії слід розробляти план поточного інвестування, де визначаються обсяги інвестицій в основний та оборотний капітал, які забезпечують реалізацію інвестиційної стратегії, виходячи з показників конкретних інвестиційних проектів. Розробка такого плану забезпечує поєднання стратегічних і поточних завдань розвитку господарств, а також узгодження інвестиційної діяльності з джерелами фінансування.

Окрім того, на цьому етапі відбувається безпосереднє впровадження запланованих заходів, шляхом придбання техніки, технологій, реманенту, біологічних активів, будівництва споруд і приміщень тощо.

При розробці стратегії розвитку фермерських господарств необхідно дотримуватися таких принципів: планування повинне мати системний характер й орієнтуватися на досягнення загальної мети господарювання; у процесі розробки стратегічних планів необхідно враховувати думки і побажання усіх членів родини, які приймають участь у веденні господарської діяльності; процес планування має забезпечуватися безперервно в рамках встановленого циклу, а розроблені плани мають змінювати або доповнювати один одного.

До того ж, розроблені плани слід коригувати у зв'язку з виникненням непередбачених обставин, тобто в них повинні бути закладені певні резерви, що дозволяють здійснювати необхідні зміни; плани повинні бути максимально конкретизовані та деталізовані у тому ступені, в якому це дозволяють зовнішні й внутрішні умови діяльності господарства.

Висновки і перспективи.

Проведені дослідження свідчать, що виробнича діяльність фермерських господарств провадиться шляхом застосування екстенсивного ведення господарювання. Це пов'язано, насамперед, із обмеженістю фермерів у формуванні достатнього обсягу фінансових ресурсів для

реалізації їхніх інноваційних задумів, адже понад 97% інвестицій забезпечується за рахунок власних джерел.

Тому необхідно створити умови, які б дозволили фермерам збільшити обсяги та диверсифікувати джерела фінансування їхніх інноваційних проєктів. Одним із шляхів виконання цього завдання є розроблення й фінансування у повному обсязі довгострокової програми щодо розвитку фермерських господарств, яка за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також організаційно-методичної допомоги стимулювала б переведення виробничої діяльності цієї організаційно-правової форми господарювання на новий технологічний рівень.

На макрорівні – керівникам фермерських господарств доцільно впроваджувати елементи стратегічного управління ведення господарської діяльності, шляхом розроблення і реалізації інвестиційної стратегії розвитку їхніх господарств.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник «Сільське господарство України 2005 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2006. 368 с.
2. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2016 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка . Київ: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2017. 246 с.
3. Кропивко М.М. Селянські господарства України. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 328 с.
4. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2012 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2013. 402 с.
5. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2013 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2014. 390 с.
6. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2014 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2015. 386 с.
7. Статистичний збірник „Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікро підприємства” ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2016. 514 с.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки». Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>

Статтю отримано: 04.02.2018 / Рецензування 15.03.2018 / Прийнято до друку: 20.03.2018

Maksym Kropyvko

Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow, Deputy Academician-secretary

Department of Agrarian Economics and Land Relations

The National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

E-mail: krop2002@ukr.net

FEATURES OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITY OF UKRAINIAN FARMS

Abstract

Introduction. The emergence and functioning of farms significantly affects the production of gross agricultural products and the creation of a market environment in Ukraine. However, their development is characterized by unevenness.

So, the number of farms is more than 32 thousand units as of January 1, 2017, which is more than twice the 25 year old. At the same time, the largest number of this organizational and legal form of management acquired in 2002 and amounted to more than 43 thousand units. Such reduction is due to the extensive way of conducting their agricultural activities.

Methods. The dialectic method of cognition and the systematic approach, methods of the abstract and logical method, the work of domestic and foreign scientists, as well as analytical materials on the development of farms are used in the course of the research.

Results. The peculiarity of modern development of farms is not so much an increase in their number, but in size.

Thus, in comparison with 2002, the area of agricultural land in their use increased by 157.2%, and compared with 1992

more than 5.6 times. However, such pace does not correspond to the rates of growth of gross output of this organizational and legal form of management. Compared with the figures for 2002, the volume of gross production by farms increased by only 36.0 pp.

Many factors are affected by these results, the most important of which is the impossibility of accumulation of sufficient amount of financial resources, as the main source of financing for the implementation of innovation and investment plans of Ukrainian farms has been and remains its own sources. According to the calculations, the gross investment of farms in 2017 amounted to almost 9 billion UAH, which is only 2.1 thousand UAH / ha of agricultural land. At the same time, more than 97% of this volume of investments was managed by farmers through their own sources.

In addition, the most farms lack a strategic vision of their economic activity, which only responds to current changes and does not allow to accumulate sufficient reserves in order to realize long-term plans. Therefore, managers of these farms need to plan scientifically-based approaches to the development and implementation of investment strategies.

Discussion. The conducted researches allow to assert, that the further development of the farms is directly connected with diversification of sources and an increase in the amount of financing of innovative ideas. A long-term program to stimulate farm development should be developed and funded in full to this end, taking into account the five main priorities. In addition, it is necessary to provide organizational, advisory and financial support for the development of farms, at the expense of opportunities of local budgets and communities.

Keywords: farms, innovation and investment activity, sources of financing, investments, material and technical support.

References

1. Osaulenko O.G. (Ed.). (2006). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2005 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2005"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
2. Osaulenko O.G. (Ed.). (2017). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2016 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2016"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
3. Kropyvko, M.M. (2016). *Seljanski gospodarstva Ukrainy* [Peasant farms of Ukraine]. Kyiv: NNC «IAE».
4. Osaulenko O.G. (Ed.). (2013). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2012 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2012"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
5. Osaulenko O.G. (Ed.). (2014). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2013 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2013"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
6. Osaulenko O.G. (Ed.). (2015). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2014 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2014"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
7. Osaulenko O.G. (Ed.). (2016). *Statystychnyj zbirnyk „Dijalnist subjektiv velykogo, serednogo, malogo ta mikro pidpryjemnyctva”* [Statistical collection "Activities of subjects of large, medium, small and micro entrepreneurship"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
8. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy „Pro shvalennja Konceptii rozvytku fermerskyh gospodarstv ta silskogospodarskoi kooperacii na 2018-2020 roky”. (n.d.). *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>

Received: 02.04.2018 / Review 03.15.2018 / Accepted 03.20.2018

